

НОВ ПОГЛЕД КЪМ ОРГАНИЗАЦИОННАТА СТРУКТУРА НА ИНДУСТРИАЛНИТЕ СЕКТОРИ

Новата монография на доц. д-р Юли Радев¹ следва *еволюционното развитие в икономическата наука*. Стремехът на автора е да обоснове една логично подредена структура от взаимно допълващи се икономически постановки, която във възможно най-пълна степен онагледява реалните икономически взаимоотношения. За изпълнението на тази задача са извършени специфични анализи на общите (обединяващите ги) характеристики на механизмите на статичното и динамичното неравновесие в моделите на Маршал и Валрас, рамковата диаграма на Еджеуърт, теориите на динамичното пазарно равновесие и дългосрочното договаряне, алтернативните модели на поведението на икономическите агенти и тяхната рационалност.

Такава солидна теоретична база дава широк поглед и предлага богат инструментариум за извършването на мащабни и комплексни емпирични изследвания. Като доказателство на това твърдение във втората част на монографията на базата на теорията на неравновесието и допълнителни теоретични и емпирични анализи са дефинирани и тествани няколко ключови хипотези за състоянието и развитието на газовия сектор на страните от ЕС.

Според теорията на неравновесието пазарното равновесие е абстрактен гравитачен център, към който търговският обмен се стреми или се приспособява вследствие на договарянето между контрагентите. Видимият резултат от договарянето е поредица от временно балансиран спот пазари и дългосрочни договори, обвързващи агентите за повече от една търговска фаза.

Направените аналогии между статичния модел на Маршал и т.нар. динамична перспектива Валрас-Хикс показват, че и в двата случая договорните отношения са доминиращи на пазара, но за разлика от статичното неравновесие, което се стреми към гравитачна точка, динамичното неравновесие конвергира около равновесна писта.

Парадигмата за динамично развитие на пазарите получава истинско признание след появата на теорията на завършените пазари на К. Ароу (1953) и Ж. Дебрю (1959). Както подчертава авторът, според тази теория благодарение на съвършената си прозорливост търговците преодоляват

¹ Юли Радев. Теория на неравновесието: Перспективи пред газовия сектор в Европа. С.: ИК "Св. Ив. Рилски", 2011, с. 216.

цялата несигурност, генерирана от икономическите фундаменти, или т.нар. свойствена несигурност. В условията на поведенческа или несвойствена несигурност обаче са необходими последователно развиващи се във времето пазари, каквито се представят в теорията на цените, плановете и очакванията за цените, теорията на рационалните очаквания и теорията на временното равновесие.

В контекста на динамичното неравновесие е направено следното важно обобщение: Теорията Ароу-Дебрю представлява динамичната равновесна писта, а теорията на цените, плановете и очакванията за цените на Раднер, както и напълно прозрачното равновесие при рационални очаквания възпроизвеждат тази писта в една последователно развиваща се икономика. Теориите на рационалните очаквания и на временното равновесие очертават конвергиращите около пистата траектории от временни равновесия.

В последователната структура на пазарите се променя тълкуването на понятията “договор” и “договаряне”. Те се превръщат в синоним на дългосрочните договори, които са търговски споразумения, подписани в една търговска фаза и изпълнявани в следваща такава. С тази алтернатива търговията се осъществява или на последователно развиващите се спот пазари, или чрез дългосрочни договори, а организационната структура на индустриите е баланс между двете форми на търговия.

Ролята на дългосрочните договори като инструмент за динамично координиране на индивидуалните планове и очаквания в условията на несвойствена несигурност е най-ясно заявена от гледна точка на асиметрията на информацията и подписването на пълни договори. Както твърдят Гросман и Харт (1980), когато всички несигурни събития са отразени по рационален начин, дългосрочните договори осигуряват ефективно решение на проблема с координирането.

Невъзможността да се конструират изцяло детайлни договори е естествената причина за появата на непълното договаряне и концепцията за ограничената рационалност (на Саймън, 1962), която през 70-те години на миналия век е все още една странична и непозната част от икономическата наука (Де Алеззи, 1983). Допускането за ограничена рационалност предполага, че не всички несигурни ситуации могат да се идентифицират предварително, затова договорите остават непълни.

От теоретичните и емпиричните изследвания на непълните договори най-голямо внимание заслужено е отделено на теорията на правата на собственост. Тази теория стои много близо до концепцията за транзакционните разходи и както твърди Уилямсън (1996), е нейна напълно формализирана версия. Основната разлика между двете теории е, че първата разглежда непълния договор от позицията на неокласическия постулат за пълната рационалност. Това между другото е повод за напрежение между

анализаторите на непълните договори и последователите на неокласическата икономика. Като резултат от опитите за разрешаване на нарастващите противоречия се формират две алтернативни течения. Едното се отстоява и прилага от представителите на теорията на агентството (Тиrol, 1994) и отрича теорията на непълното договаряне, приемайки пълните (и оптимални) договори като единствено подходяща теоретична рамка за тълкуване на договорните отношения. Обратно, другото течение залага само на ограничената рационалност и непълното договаряне. Както обикновено, истината е някъде по средата, а двете течения в договарянето, допълвайки теорията на рационалните очаквания и теорията на временното равновесие, са в основата на изведените в монографията два алтернативни подхода за динамичното неравновесие.

От представения накратко исторически преглед на развитието икономическата наука доц. Радев формулира няколко основни задачи, чието решаване би трябвало да даде отговор на въпросите какво представлява теорията на неравновесието и има ли тя практическа стойност: дефиниране на механизма на статичното и динамично неравновесие; анализ на теорията на интертемпоралното равновесие Ароу-Дебрю, която описва динамичната равновесна писта и разкрива пътя пред теориите на последователно развиващите се пазари и дългосрочното договаряне; систематизиране (и комбинирание) на алтернативните теоретични модели на последователно развиващите се пазари и дългосрочните договори; анализ на непълното договаряне и допускането за ограничената рационалност в поведението с цел разширяване на дескриптивните възможности на теорията на неравновесието; представяне на организационните структури на индустриалните сектори като баланс между спот пазари и дългосрочни договори; анализ на спот пазарите и/или дългосрочните договори, отчитайки взаимната зависимост между двете форми на търговия.

Решаването на последните две задачи изисква прецизни емпирични изследвания, които да докажат практическата значимост на теорията на неравновесието. Все пак целта в емпиричните изследвания на газовия сектор в Европа във втората част на монографията е не да се възпроизведе цялостната теоретична рамка, а да се тестват конкретни хипотези, изведени на база теорията на неравновесието и допълнителни теоретични и емпирични анализи.

Познавайки естеството на енергийната индустрия, характерна с ограничената конкуренция,² с приближаващото се изчерпване на основните енергийни източници и без ясна алтернатива за бъдещето, с негативното въздействие върху околната среда и с необходимостта от устойчиво

² Припомня се клишетото, че там, където има тръби и жици, няма истинска конкуренция.

развитие (без декларирана пристрастност към някои от тиражираните на-последък модели), авторът заявява тезата, че дългосрочните договори ще останат най-ефективният начин за хеджиране на риска. Видът на договорите, тяхната продължителност, защитните клаузи, своеобразните взаимоотношения и т.н. се определят от съществуващите или ситуиращите се спот пазари и от факторите на ефективното договаряне в отделните сектори.

Основната хипотеза за организационната структура на газовия сектор на страните от Европейския съюз е, че балансът между спот пазарите и дългосрочните договори в газовия сектор зависи от съотношението между дългосрочните и краткосрочните еластичности. Тази хипотеза е изведена след теоретичен анализ на газовия сектор в конкурентната рамка на Корно, който показва при какви условия дългосрочните договори са необходими за застраховане на несвойствения риск и при кои от тях могат да спечелят както потребителите, така и производителите.

Според анализа при постоянна ценова еластичност на търсенето олигополните производители имат интерес да предлагат част от продукцията си чрез изпреварващи сделки с дългосрочни договори. Така те престават да задържат предлагането на спот пазарите, а цените се понижават. Тази тенденция е в интерес на потребителите и на част от (изпреварващите) производителите.

При нарастваща ценова еластичност от възможността да се подписват дългосрочни договори все пак могат да спечелят всички производители. "Обещавайки" ниски цени, дългосрочните договори стимулират потребителите да инвестират в специфично за съответното енергийно потребление оборудване. Това разширява мащабите на пазара на природен газ, а оттук нараства печалбата на производителите в дългосрочен план. В крайна сметка размерът на описания ефект зависи от съотношението между (високата) ценовата еластичност в дългосрочен план и (ниската) ценовата еластичност в краткосрочен.

В опростен и с твърде силни допускания модел са сравнени печалбата с и без дългосрочни договори, като основните детерминанти са броят на производителите и съотношението дългосрочна/краткосрочна еластичност (относителната еластичност, γ). От модела следва, че за малки стойности на относителната еластичност пазарната сила доминира над дългосрочното договаряне и производителите печелят от чистата спот търговия. Ако γ надвишава 4.8, ползите от стимулиращите разрастването на пазара дългосрочни договори постоянно се увеличават и олигополите печелят от договарянето. За потребителите дългосрочните договори са изгодни независимо от стойностите на γ , тъй като цените при търговия с договори са по-ниски от тези при чиста спот търговия. Емпиричните анализи до голяма степен потвърждават направените изводи.

Оценките на дългосрочните и краткосрочните еластичности на търсенето на газ спрямо цената и други променливи, участващи в детерминиранието на функцията на енергийното търсене, са получени на базата на динамичния (лагов) логлинеен регресионен модел на Койк (1954). Този модел в най-голяма степен се доближава до действителния избор, позволява лесна обработка на данните и, което е най-важното, директно изчислява двата вида ценови еластичности на търсенето.

За прецизиране на резултатите са използвани наблюдения едновременно в пространството и времето, като комбинирани ДРНС данни (динамични редове-напречни сечения) обединяват динамичните редове на няколко напречни сечения. С представения модел са анализирани 12 страни, като всяка от тях е наблюдавана между 9 и 20 години.

Емпиричните изследвания потвърждават извода на Мадала, Ли и Стривастава (1994), че по отношение на прогнозните качества свитите оценители в енергийната индустрия превъзхождат всички останали методи.

Втората хипотеза за организацията на газовия сектор е, че много често процесът на договаряне не следва пазара. Противоречивите ефекти на договарянето и съответно на пазара са представени през призмата на енергийните данъци. Емпиричните резултати показват, че противно на очакванията, създадени от пазарния модел, страните-вносители не могат да пренасочат част от нарастващата данъчна тежест към производителите. А това означава, че скритите сили на спот пазарите нямат съществено влияние в предоговарянето на дългосрочните договори.

Третата хипотеза за неравновесния газов сектор на ЕС е, че в процеса на либерализация продължителността на дългосрочните договори намалява. По принцип съществуват два подхода в моделирането на продължителността на договорите. Първият включва емпирични наблюдения и изследвания, които трябва да потвърдят или отхвърлят хипотезата за икономизиране на транзакционните разходи, а вторият извежда на преден план основните детерминанти на транзакционните разходи (специфичност на активите, несигурност, честота на транзакциите) и измерими показатели, представящи тези детерминанти.

На базата на втория подход и емпирични тестове по програмата "Глобализация на пазарите на природен газ" е заявена тезата, че интересът към договорите в газовия сектор временно намалява, но и че в дългосрочна перспектива те са незаменим инструмент за повишаване ефективността на инвестициите, сигурността на предлагането и конкуренцията в енергийната индустрия.

Общото впечатление за монографията е, тя че представя една добре обоснована теоретична рамка, в която намират място всички по-значими теоретични концепции в еволюционното развитие на микроикономическата

наука. Най-сериозното достижение на автора е комбинацията на различните модели на статичното и динамичното равновесие, както и тези на пълното и непълното дългосрочно договаряне в алтернативни подходи към пазарното неравновесие.

Що се отнася до емпиричните изследвания, в условията на информационна оскъдност са събрани достатъчно данни за стратегическия газов сектор, използван е лицензиран софтуер като STATA 8, а резултатите са обработени и анализирани според съвременните изисквания и в съответствие с най-модерните научни достижения. Малко “грубоватият” преход между теоретичната и емпиричната част все пак говори за една празнина в българска икономическа наука, която трябва да се запълва с нови анализи и изследвания.

Монографията ще е полезна за всички, които имат интереси в областта на енергийния мениджмънт, икономиката на природните ресурси, историята на икономическите учения, теориите на договарянето, приложената математика.

Доц. д-р Марчо Марков